

СФЕРИ ЗАСТОСУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Черненко Ганна Анатоліївна,

канд. філол. наук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті описані потенційні сфери застосування результатів лінгвістичної експертизи. Відповідно до них автор пропонує розрізняти декілька функціональних типів лінгвістичної експертизи та дає їм детальну характеристику.

Ключові слова: юридична лінгвістика, лінгвістична експертиза, реклама.

Термін "лінгвістична експертиза" сьогодні вживається у вузькому й широкому значенні. Вузьке – обмежує застосування лінгвістичної експертизи сферою права [Богословська 2009; Горошко 2005, 161; Вул 2005, 17; Литвин 2001, 18; Левонтина 2008, 19; Прадід 2005, 20]. У широкому значенні цей термін може позначати мовознавчий аналіз тексту, результати якого оформлені у вигляді консультативного висновку й затребувані будь-де за межами лінгвістики [Баранов 2007, 16]. Як відзначають О. О. Сидоренко та В. А. Широков, "мовні питання та проблеми лінгвістичної експертизи останнім часом виходять далеко за межі юридичної казуїстики, набуваючи глобальних вимірів, пов'язаних з історичними долями соціальних спільнот, етносів і держав" [Сидоренко, Широков 2005, 21].

Можливості лінгвістичної експертизи, розвиток її термінологічного апарату та методологічного оснащення вивчаються в межах теорії лінгвістичної експертизи [Сидоренко, Широков 2005]. Синонімічні ряди *юридична лінгвістика* [Прадід 2005], *юрислінгвістика* (див. однойменні збірники наукових праць за ред. Д. Н. Голева, зокрема останній випуск: [Юрислінгвістика 2011]), *судова лінгвістика* [Горошко 2005, 160], *судове мовленнєзнавство* [Вул 2005, 17], а також *лінгво-юридична експертиза* (*лінгво-юридическая експертиза*), *судово-лінгвістична експертиза* [Богословська 2009; Левонтина 2008; Литвин 2001] та ін. вказують на те, що термін *лінгвістична експертиза* більш поширений у своєму вузькому значенні.

Існування термінологічної синонімії підтверджує думку фахівців про те, що лінгвістична експертиза "як самостійний вид експертизи ще не оформилася, окремі питання теоретичних основ потребують подальшої наукової роботи" [Богословська 2009, 2]. Вчені відзначають маргіналізованість лінгвістичної експертизи й необхідність привернути до неї увагу мовознавців та суспільства [Левонтина 2008, 151]. Гадаємо, цьому сприятиме популяризація поняття "лінгвістична експертиза" саме в широкому значенні. Формування ринкових відносин, розвиток культури інтелектуальної власності, зміни етикету спілкування збільшили кількість ситуацій, у яких лінгвіст може виступати експертом. При цьому постають проблеми вибору адекватних методик і виявлення лакун у лінгвістичному знанні, які слід заповнити, щоб своєчасно реагувати на суспільні запити [Бринів 2010, 3]. Одним із головних кроків для створення надійного теоретичного підґрунтя і розширення можливостей лінгвістичної експертизи має стати окреслення сфер її застосування. Це дозволить диференціювати функціональні типи лінгвістичної експертизи й впорядкувати синонімічні терміни.

Існують декілька варіантів переліку питань, для вирішення яких можна застосовувати лінгвістичну експертизу [Баранов 2007; Богословська 2009, 2; Вул 2005, 165; Горошко 2005, 160; Левонтина 2008, 151; Литвин 2001, 112-113]. Більшість із них пов'язана із використанням мовознавчих методів для підготовки доказової бази, на яку спираються під час розгляду справ у суді. Однак подеколи в цих переліках називаються завдання, що не стосуються судового процесу, наприклад, досягнення максимальної коректності формулювань і дефініцій у законодавчих актах, переклад міжнародних правових документів тощо. Обидві групи питань легко об'єднуються й можуть входити до кола об'єктів лінгвістичної експертизи, яку найчастіше називають юридичною. Невеличке доповнення, однак, зніме проблему розрізнення синонімів *судова* і *юридична*. Експертизу, що виконується в межах і задля здійснення судового процесу, так само, як експертизу законодавчих актів, цілком коректно назвати *юридичною*. Це узгоджується зі словниковою дефініцією лексеми *юридичний* – "1. Пов'язаний із законодавством, правовими нормами і практичним їх застосуванням <читай – у суді. – Г. Ч.> // Пов'язаний із вивченням і науковою розробкою правознавства, юриспруденції" [Великий тлумачний словник 2004, 1420]. Термін *судова*, очевидно, найкращий на позначення експертизи, чиї завдання підпорядковані судовому процесу. Експертизу, яка займається правовими питаннями, що виходять за межі судових, пропонуємо називати *правовою лінгвістичною експертизою*.

Крім уже зазначених термінологічних питань, правова лінгвістична експертиза повинна увібрати в себе проблеми, пов'язані з розробкою мовного законодавства. Лінгвісти мають достатню компетенцію для того, щоб допомогти визначити, наскільки певна юридична норма забезпечуватиме мовні права громадян у різних функціональних сферах. Про це свідчать експертизи законопроектів про Мови в Україні, що час від часу здійснюють за запитом Верховної Ради України вчені НАН України, а також експертні опитування, проведені Л. Т. Масенко і Г. Залізняка [Масенко, Залізняк 2001] та автором статті [Черненко 2010]. Серед перспектив правової лінгвістичної експертизи – дослідження семантичних лакун у законодавстві, які корелюють зі сферами життєдіяльності, неохопленими юридичним контролем; визначення напрямків розвитку цієї системи, наприклад, убік демократизації чи, навпаки, авторитаризму; знаходження суперечностей між статтями тощо [Сидоренко, Широков 2005].

Семантика лексеми *право* містить смисли, пов'язані не лише із юридичними нормами. Вона включає семи 'релігійні постулати', 'давні звичаї', 'інтереси особи, соціальної групи' [Великий тлумачний словник сучасної української мови 2004, 917], тобто норми певної соціальної групи, дотримання яких регулюється механізмами несхвалення чи заохочення. Їхнє значення підвищується в період активного реформування правової системи і трансформації ціннісних настанов, що й відбувається зараз в Україні. В таких умовах як ніколи дієвими важелями впливу на суспільну мораль і порядок стають не лише закони й постанови суду, але будь-яке публічне мовлення: шкільні підручники, художня література, особливо дитяча, засоби масової інформації, мистецька продукція, реклама тощо.

Контроль за їхнім впливом на суспільство здійснює Національна комісія захисту суспільної моралі з опорою на Закон України "Про захист суспільної моралі"

№ 1296-IV від 20 листопада 2003 року. Однак деякі функції Комісії не мають юридичного статусу, хоча й не можуть лишатися без уваги. Вони пов'язані насамперед із аксіологічними орієнтирами суспільства [Баранов 2007, 324] та його інформаційною безпекою [Сидоренко, Широков 2005, 21]. За допомогою когнітивно-дискурсивного, семного, контент-аналізу та ін. мовознавчих методів можна визначити, які ціннісні концепти презентовані в тексті; загальнопозитивне чи негативне оцінне забарвлення має текст; встановити пануючі суспільні оцінні настанови щодо певних, переважно меншинних, соціокультурних груп. Висновки за результатами таких досліджень можуть бути представлені у формі експертних. Хоча в умовах відсутності відповідного законодавства вони матимуть лише рекомендаційно-консультативну, а не правову силу, соціальна значущість такої експертизи, якщо з нею ознайомити, зокрема, представників зацікавленої громадськості, наприклад, через ЗМІ, безперечна. В нашій класифікації така лінгвістична експертиза може називатися *лінгвосоціальною*, а зважаючи на можливість розширення сфери її застосування за рахунок власне культурних проблем (встановлення авторства художнього твору безвідносно до проблеми плагіату й майнових авторських прав; визначення аксіологічного контенту несучасних текстів тощо), – *лінгвокультурологічною*, для якої *лінгвосоціальна* – лише різновид (див., наприклад, [Дзядевич, Черненко 2009], де широкому загалу запропоновано аксіологічний аналіз творів художньої літератури, що претендують на включення до шкільної програми, та [Сидоренко, Широков 2005], де викладено результати моніторингу партійних програм за допомогою контент-аналізу). Основою для лінгвокультурологічної, але не лінгвосоціальної експертизи є, наприклад, дослідження, присвячені авторству роману "Тихий Дон" і "Слова о полку Ігоревім".

Експертиза брендів, слоганів та інших видів реклами, інструкцій до товарів здійснюється переважно як судова при порушеннях Закону про мови, авторське право чи недобросовісну рекламу. Якби таку експертизу проводили ще на етапі виготовлення рекламної продукції, багатьох процесів вдалося б уникнути: це, зокрема, відзначала І. Б. Левонтіна [Левонтіна 2008, 151]. Окрім убезпечити рекламодавця від судових позовів, експертиза рекламних текстів може надати у розпорядження замовника висновки щодо мовленнєвої ефективності його продукції: з точки зору їхньої смислової ясності, естетичних якостей, фонетичної благозвучності, а також характеру впливу на реципієнта. Наприклад, лінгвіст-експерт міг передбачити ефект міжмовної омофонії у випадку з рекламованою на початку 1990-х років питною водою "Blue Water", чия назва викликала негативну фонетичну асоціацію із лексемою "блювота". Зважаючи на те, що мета експертизи такого типу – це комерційна ефективність текстів, що є об'єктами ринкових відносин, її можна назвати *лінгвокомерційною*.

Таким чином, залежно від сфери застосування доречно виділяти такі функціональні типи лінгвістичної експертизи: 1) **юридичну**, зокрема а) правову (експертиза законодавчих документів) та б) судову (експертиза текстів, що фігурують як доказова база під час судових процесів); 2) **лінгвокультурологічну**, що включає: а) власне лінгвокультурологічну експертизу (аналіз текстів як феноменів культури: визначення їхнього авторства, часу написання тощо), б) лінгвосоціальну (визнача-

ється характер впливу текстів на суспільні цінності); 3) **лінгвокомерційну** (аналіз ефективності рекламних текстів, товарних інструкцій тощо). З названих типів лише судова експертиза досліджена з достатньою повнотою. Лінгвоправова, лінгвокультурологічна та лінгвокомерційна експертизи потребують подальшого теоретичного обґрунтування та методичних розробок.

В статье описаны потенциальные сферы применения результатов лингвистической экспертизы. В соответствии с ними автор предлагает различать несколько функциональных типов лингвистической экспертизы и дает им детальную характеристику.

Ключевые слова: юридическая лингвистика, лингвистическая экспертиза, реклама.

Spheres where results of linguistic expertise may be used, are described in the article. According to them the author proposes to differentiate several functional types of the linguistic expertise and gives them a detailed description.

Key words: forensic linguistics, linguistic expertise, advertising.

Література:

1. Баранов А. Н. Лингвистическая экспертиза текста / Анатолий Николаевич Баранов. – М. : Флинта, 2007. – 592 с.
2. Богословська М. О. Судова лінгвістична експертиза: процесуальні та кримінальні аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М. О. Богословська. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2009. – 19 с.
3. Бринев К. И. Теоретическая лингвистика и судебная лингвистическая экспертиза : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук / Константин Иванович Бринев. – Кемерово ; Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2010. – 44 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К. ; Ірпінь : Перун, 2004. – 1440 с.
5. Вул С. М. Автороведческая и лингвистическая экспертизы письменной речи / С. М. Вул // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : науково-практичні матеріали. – Х. : Право, 2005. – Вип. 5. – С. 161–166.
6. Горошко Е. И. Судебная лингвистика: становление теоретической парадигмы / Е. И. Горошко // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : науково-практичні матеріали. – Х. : Право, 2005. – Вип. 5. – С. 156–161.
7. Дзядевич Т. М., Черненко Г. А. Право порівнювати / Т. М. Дзядевич, Г. А. Черненко // Дзеркало тижня. – 2010. – 14 серп. – С. 13.
8. Залізняк Г., Масенко Л. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній / Ганна Залізняк, Лариса Масенко. – К. : Видавничий дім "КМ Академія", 2001. – 96 с.
9. Левонтина И. Б. Слово не воробей (о некоторых аспектах судебной лингвистической экспертизы) / И. Б. Левонтина // Общественные науки и современность. – 2008. – №6. – С. 151–159.
10. Литвин Т. Можливості судово-лінгвістичної експертизи на поч. ХХІ ст. / Т. Литвин // Право України 2001. – №1. – С. 110–113.
11. Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.moral.gov.ua/pages/2>.
12. Прадід Ю. Ф. Проблеми лінгвістичної експертизи усного і письмового мовлення в дослідженнях українських учених / Ю. Ф. Прадід // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : науково-практичні матеріали. – Х. : Право, 2005. – Вип. 5. – С. 166–171.
13. Черненко Г. А. Прогнозування мовного конфлікту як соціолінгвістичне завдання / Г. А. Черненко // Мовознавство. – 2011. – № 2. – С. 47–56.
14. Широков В. А. Сидоренко О. О. Наукові засади лінгвістичної експертизи політичних та правових документів. Постановка проблеми / В. А. Широков, О. О. Сидоренко // Мовознавство. – 2005. – № 2. – С. 18–31.
15. Юрислингвистика-11: Право как дискурс, текст и слово : межвуз. сб. науч. тр. / под ред. Н. Д. Голева. – Кемерово ; Барнаул : Изд-во Алтайск. гос. ун-та, 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://konference.siberia-expert.com>.